

dr hab. Michał Sarnowski

em. prof. UWr

OPINIA

o rozprawie doktorskiej p. mgr **Moniki W ó j c i k**

SAMOISTNY OPÓŹNIONY ROZWÓJ MOWY (Częstochowa 2023)

Będąc przedmiotem niniejszej oceny rozprawa doktorska mgr Moniki Wójcik jest udaną próbą spojrzenia na mowę dzieci ze szczególnym uwzględnieniem sytuacji opóźnień początków mówienia. Autorce rozprawy chodzi przede wszystkim o wszechstronny ogląd opóźnionego rozwoju mowy w wymiarze fonologicznym, semantycznym, syntaktycznym oraz receptywnym, a szerszym tłem rozważań, które mgr Monika Wójcik podejmuje w swojej pracy są wszelkie odstępstwa od normatywności, jakie występują w mowie dziecka.

Dobrze się więc stało, że niektóre aspekty takiej nieprostej i traumatycznej – szczególnie dla rodziców – sytuacji komunikacyjnej stały się tematem pracy doktorskiej i doczekały się ciekawego opracowania naukowego, które cechuje się wszechstronnym podejściem do sprawy. Recenzowana dysertacja w opinii piszącego te słowa z powodzeniem wpisuje się w gąszcz wypowiedzi logopedycznych, wypełniając w istotnym stopniu lukę w zakresie zjawisk opóźnionego rozwoju mowy właśnie. A sama rozprawa stanowi jednocześnie dobry przykład opracowania naukowego, które bazuje na umiejętnym połączeniu teorii i praktyki edukacyjnej oraz badawczej.

Recenzowana rozprawa jest na naszym gruncie pracą nowatorską i jako taka wymaga szczególnej uwagi w ocenie. Przede wszystkim nie może być zestawiona z publikacjami paralelnymi o podobnym zakresie materiałowym i zastosowanej metodologii. Nowatorstwo i innowacyjność rozprawy mgr M. Wójcik dotyczy w mojej opinii dwóch aspektów: (1) sformułowania tematu i powiązania go z nowoczesnymi paradygmatami rozpatrywania ułomności mowy dziecka i co za tym idzie nakreślenie naukowego planu realizacji zamierzonego przedsięwzięcia oraz (2) specyfiki, ilości i charakteru analizowanego materiału.

Wybór bazy materiałowej przyszłych badań jest niezmiernie istotny dla zrealizowania zadań naukowych, a tym samym ambicji badawczych. Dokonany przez doktorantkę wybór kontyngentu badanych dzieci uważam za trafny i dobrze przemyślany.

Problematyka określona w tytule nie stanowiła dotychczas tematu pracy doktorskiej; powiem więcej, nie są mi znane żadne prace, które podejmowałyby zagadnienie samoistnego opóźnionego rozwoju mowy i dlatego jako oficjalny recenzent, wyprzedzając poniekąd konkluzję końcową, mogę z satysfakcją skonstatować, że młoda językoznawczyni podjęła decyzję śmiałą i nowatorską, ale – jak to widać po dokładnej lekturze rozprawy – decyzję dojrzałą, wynikającą nie tylko z właściwego rozeznania w problematyce logopedycznej, lecz również doskonale ilustrującą Jej predyspozycje badawcze. Wybór tematu i jego realizację uważam za trafny i naukowo doniosły.

Analiza krytyczna

Kompozycja opiniowanej rozprawy jest starannie przemyślana, prawidłowa i zwarta. Licząca 203 strony praca składa się z 7 rozdziałów oraz szeregu segmentów technicznych oraz dokumentacyjnych (bibliografia, wykazy tabel i wykresów oraz próbki mowy).

Rozprawę doktorską rozpoczyna krótkie **Wprowadzenie**, które doprecyzowuje przedstawiony wcześniej spis treści i w telegraficznym skrócie prezentuje całość pracy, formułując jej cele oraz przedstawiając architekturę całości. Już w tym przeglądzie widać bardzo wyraźnie, że Autorka intencjonalnie dzieli rozdziały na dwie grupy, przed którymi postawiła różne zadania. W pierwszych trzech przedstawiony został szereg szczegółowych zagadnień teoretycznych ilustrujących zasoby Jej wiedzy, a także stanowiących tło przeprowadzonych działań badawczych oraz ich zaplecze konceptualne, pozostałe cztery rozdziały stanowią badań tych egzemplifikację.

Rozdział I (**Wyjaśnienie kluczowych pojęć**, s. 5-17) jest przeglądem pojęć i teorii językoznawczych, które w rozumieniu Autorki stanowią zespół idei/pojęć niezbędnych w rozważaniach na tematy problemów języka dzieci. Za takie kategorie Doktorantka uznaje: (1) relacje między językiem a mową, (2) istotę sprawności językowej, (3) kompetencję lingwistyczną, a także związaną z nią (4) kompetencję komunikatywną. Są to, jak widać, kategorie ważne i stale obecne w dyskursie lingwistycznym, a ich obecność w takim zestawieniu i przeglądzie dowodzi tego, że rozważania zawarte w rozprawie są mocno w językoznawstwie osadzone. Fakt ten, w ocenie piszącego te słowa, stanowi jeden z ważniejszych walorów recenzowanej rozprawy, a także dobitnie ilustruje postawę badawczą Autorki. Na tle tych niejako „statycznych” parametrów komunikacji międzyosobowej mgr Wójcik przywołuje w tym rozdziale również teorię aktów mowy, które traktuje jako praktyczną realizację działań za pomocą mowy, działań językowych z ich sprawczością oraz dążeniem do osiągnięcia określonego celu.

Kolejne dwa rozdziały recenzowanej rozprawy w opinii piszącego te słowa tworzą konceptualną całość. Wychodząc od ogólnej charakterystyki języka dziecka (rozdział II), pani Doktorantka szczegółowo opisuje istotę opóźnionego rozwoju mowy dziecka (rozdział III), która stanowi centralne zagadnienie Jej wypowiedzi doktorskiej.

Portretując i przybliżając procesy rozwoju języka dziecka w rozdziale II (**Rozwój języka dziecka w wieku przedszkolnym**, ss. 18-40), mgr M. Wójcik skupia się na trzech aspektach fenomenu mówienia: lingwistycznym, psycholingwistycznym oraz socjolingwistycznym, które wyznaczają oś narracji w tym rozdziale. W oparciu o stosowną literaturę przedmiotu, szczegółowo omawia mowę dzieci jej etapy, postać i różne jej fazy (przyswajania, analizy, komputacji i integracji oraz elaboracji), wskazując na charakterystyczne typowe zjawiska mowy dziecka (głuzenie, gaworzenie, zdrabnianie), by ostatecznie wymienić i scharakteryzować determinanty rozwoju mowy dziecka.

Kolejnym etapem rozważań Pani Doktorantki w rozdziale III (**Opóźniony rozwój mowy**, ss. 41-74) jest centralne zagadnienie rozprawy - opóźniony rozwój mowy. W tej części swojej wypowiedzi Pani Wójcik przeprowadza nas po wszelakich zawiłościach obszaru zaburzeń mowy, charakteryzując poszczególne zjawiska i przytaczając różne ich klasyfikacje oraz możliwe rozumienia i interpretacje. Omawiany rozdział ma w kontekście całej rozprawy wartość esencjonalną, gdyż pozwala Autorce na zaprezentowanie własnego rozeznania oraz wiedzy w tym zakresie i tym samym

pokazanie własnych kompetencji i teoretycznego przygotowania do planowanych postępowań badawczych. Z satysfakcją mogę skonstatować, że Doktorantka dysponuje specjalistyczną wiedzą na wysokim poziomie, co traktuję jako zapowiedź, a także gwarancję kompetentnych i udanych badań własnych.

Omówione trzy pierwsze rozdziały recenzowanej rozprawy mają charakter deskrypcyjny i służą do zaprezentowania platformy teoretycznej przyszłych dociekań oraz zaplecza instrumentalnego i pojęciowego, które są niezbędne do zrealizowania zaplanowanych w postępowaniu badawczym celów oraz prezentacji wyników. Te trzy wstępne rozdziały zostały sporządzone z dużym znawstwem problematyki logopedycznej. Autorka sprawnie porusza się w gąszczu różnorodnych (teoretycznych i praktycznych) opracowań z tego zakresu, przywołując potrzebne stanowiska badawcze i sformułowania, ograniczając się w ich prezentacji do meritum. Treści tych części rozprawy oceniam wysoko ze względu na ich zawartość merytoryczną, jak i sposób ich realizacji.

Zupełnie inny charakter mają cztery kolejne rozdziały recenzowanej rozprawy Pani mgr Wójcik stanowiące opis Jej badań własnych oraz prezentację wyników.

Rozdział IV (*Metodologiczne podstawy badań własnych*, s. 75-81) jest szeroką ekspozycją założeń przeprowadzonych badań. Autorka przedstawia i omawia ważne szczegóły, które można ująć w następujących punktach:

1. doprecyzowuje zasygnalizowane już wcześniej cele swojego postępowania badawczego (por. s. 4), podkreślając założoną konfrontację z wynikami obserwacji dzieci z prawidłowym rozwojem mowy (grupa kontrolna). Przyjętą postawę konfrontatywną uważam za jedynie słuszną, a więc trafną i naukowo doniosłą, gdyż tylko porównanie osiągniętych wyników z wynikami grupy paralelnej gwarantuje obiektywizm i transparentność efektu końcowego;
2. formułuje szereg pytań badawczych oraz stawia szereg hipotez, które zamierza poddać weryfikacji;
3. przedstawia grupę badanych dzieci, koncentrując się na opisie zasad doboru i ewentualnej selekcji;
4. wylicza, komentuje i opisuje metody postępowania badawczego;
5. przedstawia techniczną stronę organizacji badań oraz precyzuje sposoby informatycznej analizy osiągniętych wyników.

Jako oficjalny recenzent niniejszej rozprawy nie bez powodu szczególnie wnikliwie przyglądam się opisanym w rozdziale IV parametrom działań badawczych mgr Wójcik w zakresie samoistnego opóźnionego rozwoju mowy, gdyż w moim przekonaniu prawidłowa organizacja warsztatu badawczego przesądza o powodzeniu zamierzonego przedsięwzięcia i stanowi jego dobrą wstępną ocenę. Przygotowanie warsztatu badawczego oceniam bardzo pozytywnie, gdyż widzę w nim zapowiedź wysokiego poziomu, skrupulatności, a także odpowiedzialności młodej Badaczki.

Rozdział V (*Wyniki badań własnych*, ss. 82-90) poświęcony został prezentacji i komentarzowi osiągniętych wyników. I znów na plan pierwszy wychodzi myślenie „lingwistyczne”, gdyż prezentacja wyników została dokonana na kilku płaszczyznach, które odpowiadają poziomom struktury języka. Po tabularycznym przedstawieniu analizy wyników przeprowadzonych testów oraz komentarzach szczegółowych Pani Doktorantka konstatuje, że dzieci z samoistnym opóźnieniem mowy osiągnęły istotnie niższe wyniki statystyczne niż dzieci z prawidłowym rozwojem mowy. Różnice te, jak

wynika z badań Autorki, wystąpiły w zakresie słownictwa, gramatyki oraz wymowy, przy jednoczesnym braku istotnych różnic w testach badających rozumienie. Szczegółowe omówienie spraw rozumienia, gramatyki i słownictwa w układzie porównawczym znalazło swoją syntetyczną rekapitulację w udanym podsumowaniu (ss.89-90).

Rozdział VI (*Studia przypadków*, ss. 91-99) został poświęcony opisowi rozwoju mowy u dwóch chłopców z grupy podstawowej. Wartości tej części rozprawy nie da się przecenić, gdyż każdy z przedstawionych przypadków jest wivisekcją pozwalającą na prześledzenie postępowania badawczego mgr Wójcik w perspektywie zindywidualizowanej, która nadaje badaniom testowym inny wymiar i zmienia poniekąd konwencję terapii. Przedstawione wcześniej wykładniki statystyczne i tabularyczne poddane zostają translacji do sfery osobniczej i sprowadzone do opisu jednostki ludzkiej. Takie uszeregowane w inny sposób dane testowe (np. analiza części mowy w wypowiedziach) dostarczają interesującego materiału do wglądu w procesy myślowe dziecka, które można opisać jako mentalne relacje między przedmiotami i czynnościami.

Rozdział VII (*Dyskusja*, ss. 100-104) jest dobrze napisaną próbą umiejscowienia badań Pani Doktorantki na tle i w kontekście dociekań w tym zakresie prowadzonych przez innych badaczy, polskich oraz zagranicznych. Ten gęsty semantycznie tekst precyzyjnie wskazuje zbieżności wyników własnych Autorki z ogłoszonymi już wcześniej danymi oraz, co szczególnie ważne i znaczące w kontekście wartości recenzowanej rozprawy, sprawy i problemy podjęte, zbadane i zinterpretowane przez Autorkę.

Mając świadomość wartości własnych dokonań w zakresie terapii opóźnionego rozwoju mowy u dzieci, Pani mgr M. Wójcik w końcowej partii rozdziału VII przedstawia określone działania praktyczne, które noszą nazwę ZAMPEKT. Metoda ta ma charakter psychologopedyczny i realizowana jest w zespole pod kierunkiem prof. Tarkowskiego i posługuje się/proponuje nietuzinkową/rewolucyjną/kontrowersyjną/swoistą postawę terapeutyczną, która koncentruje się na rozwijaniu rozumienia, słownictwa i gramatyki, zaś sprawy wymowy i wywoływania głosek ma traktować jako ważne, ale drugorzędne. Planowany podręcznik do zajęć metodą ZAMPEKT będzie z pewnością ważną kontynuacją działań badawczych i praktycznych Pani mgr Moniki Wójcik, które z dużym powodzeniem zaprezentowała w recenzowanej rozprawie doktorskiej.

W tym miejscu pozwolę sobie na zwrócenie uwagi na ważny szczegół, który umacnia mnie w pochlebnej ocenie Pani Doktorantki. Kiedy spoglądam szerzej na Jej dokonania to, widzę ewolucję „po spirali”. Rozprawa doktorska Pani mgr Moniki Wójcik wyrasta z Jej praktyki logopedycznej i w sposób niejako naturalny z szerokich działań terapeutycznych, które dostarczyły wielu obserwacji, na kolejnym etapie zostały one rozszerzone o wartościową refleksję naukową, poniekąd „uszlachetnione” po to, by wzbogacić praktykę terapeutyczną, podnieść ją na wyższy poziom, wypracować nowe, lepsze metody pracy.

Część teoretyczną i badawczą rozprawy doktorskiej p. mgr Wójcik zamyka licząca ponad sto pozycji *Bibliografia*, która z powodzeniem może stanowić przewodnik po najnowszych dokonaniach polskiej logopedii.

Osobnego omówienia i oceny wymaga część dokumentacyjna znajdująca się w końcowej partii rozprawy. *Aneks* stanowi wartościową propozycję prezentacji empirii i osiągniętych wyników badań autorskich oraz ich etapów. Zawiera on 11 tabel oraz próbki mowy badanych (Ignacy i Antoni w różnym czasie oraz miejscach i sytuacjach). Zawartość *Aneksu* to materialna dokumentacja procedur badawczych przeprowadzonych przez

Autorkę, także, co w mojej opinii ważniejsze, podstawy do formułowanych wniosków końcowych. Widoczna w *Aneksie* dbałość o udokumentowanie każdego szczegółu procedur jest swoistą kontynuacją troski o organizację warsztatu badawczego, którą pozytywnie oceniłem, pisząc o walorach rozdziału IV rozprawy. Faktografia udostępniona w *Aneksie* może być, w moim przekonaniu, materiałem wyjściowym do dalszych wnioskowań o cechach samoistnego opóźnionego rozwoju mowy, lub też do celów porównawczych. Końcowy *Aneks*, podobnie jak i cała rozprawa, cechują się określonymi wartościami naukowymi i poznawczymi przez co stanowią o „ciężarze gatunkowym” osiągnięć młodej badaczki kandydującej do stopnia doktora nauk humanistycznych.

Uwagi ogólne

Przechodząc do ogólnej merytorycznej oceny pracy muszę stwierdzić, że mamy do czynienia z rozprawą naukowo dojrzałą, starannie, wnikliwie i szczegółowo udokumentowaną, posiadającą niewątpliwe walory poznawcze i metodologiczne. Doktorantka przeprowadziła badania własne, a później analizę wyników w sposób kompetentny i rzetelny. Po lekturze kolejnych części i partii pracy wyraźnie widać duże odczytanie Autorki i znajomość przedstawianej problematyki. Rozprawa jest pozycją dopracowaną pod względem heurystycznym, poprawna pod względem warsztatowym, przebijają z niej nie tylko duże zdolności interpretacyjne Autorki, lecz także duża inwencja badawcza. Wnioski przedstawione w pracy są uprawnione i przekonujące.

Na szczególne wyróżnienie zasługuje język pracy utrzymany na poprawnym poziomie gramatycznym i leksykalnym. Nienaganna jest również jej strona formalna, gdyż tekst wypowiedzi został poddany solidnej korekcie autorskiej. Fakt ten daje dobre świadectwo o Doktorantce. Dodatkowo stwierdzam, że techniki oraz zasady i sposoby formułowania wypowiedzi naukowych zostały opanowane w stopniu wystarczającym, a metajęzyk pracy (nawiązywanie, wnioskowanie, konkludowanie itp.) jest utrzymany na zadowalającym poziomie.

Rozprawę doktorską oceniam bardzo wysoko jako osiągnięcie naukowe dużej wagi, gdyż cel i zadania postawione przed opracowaniem zostały osiągnięte z nawiązką. W związku z tym w mojej opinii powinna być ona, po stosownych poprawkach i ewentualnych modyfikacjach redakcyjnych, ogłoszona drukiem.

Jednak dla dopełnienia zwyczajów recenzyjnych czas na sformułowanie niektórych zarzutów krytycznych. Dwie uwagi, o których napiszę niżej, nie odnoszą się do meritum pracy, ale powinny zostać w ocenie sformułowane i ogłoszone.

Pierwsza uwaga dotyczy obficie stosowanych skrótów literowych, co generalnie odpowiada trendom w najnowszym piśmiennictwie naukowym i publicystyce oraz np. w praktyce lekarskiej. Abrewiatury są, rzecz jasna, rozszyfrowywane w bieżącym tekście, ale zabrało ich zestawienia w wykazach i spisach na s. 112 rozprawy, co znacznie utrudnia lekturę pracy tym bardziej, że obok skrótów terminów rodzimych występują skrótownice proweniencji angielskiej. Tu dodam również, że stosowanie podobnych abrewiatur w spisie treści jest niedopuszczalne. Spis treści to metatekst, tekst o tekście, który, symbolizując tekst główny, powinien być jasny i czytelny dla wszystkich potencjalnych odbiorców, a nie tylko dla hermetycznej grupy specjalistów.

Uwaga druga ma nieco inny charakter i dotyczy zupełnie innej sfery. W rozprawie zabrakło mi naukowej (językoznawczej: konceptualnej lub wręcz kognitywnej) refleksji

nad pojęciem *samoistny*, które znajdujemy w tytule rozprawy. Nie jestem do końca przekonany, czy znaczenie i rozumienie tego pojęcia wyłącznie na poziomie intuicyjnym jest wystarczające.

Zgłoszone uwagi krytyczne mają charakter wyłącznie polemiczny, stanowią pewne sugestie (szczególnie uwaga druga) i w najmniejszym nawet stopniu nie obniżają wartości dokonań Doktorantki.

R e s u m u j ą c, stwierdzam, że przedstawiona mi do oceny rozprawa mgr Moniki Wójcik wyróżnia się:

1. wyborem słabo opracowanego zagadnienia logopedycznego przez co stanowi *novum* tematyczne i zakresowe w polskich studiach logopedycznych;
2. zebraniem interesującego i wystarczającego ilościowo materiału badawczego;
3. krytycznym zaznajomieniem się z liczną literaturą przedmiotu;
4. poprawną analizą materiału badawczego i jego interpretacją;
5. tworzeniem podwalin pod nową metodykę pracy z zaburzeniami i opóźnieniami w rozwoju mowy.

Konkluzja końcowa

Sumując wszystkie moje obserwacje, wrażenia i uwagi krytyczne, stwierdzam, z wielką satysfakcją, że w mojej ocenie praca Pani mgr Moniki Wójcik *SAMOISTNY OPÓŹNIONY ROZWÓJ MOWY*

s p e ł n i a w y m o g i stawiane przed rozprawami doktorskimi (określone w art. 13 Ustawy o stopniach i tytule naukowym) i daje podstawy do ubiegania się przez jej Autorkę o stopień doktora nauk humanistycznych w zakresie językoznawstwa.

Zwracam się przeto do Wysokiej Rady ds. Nadawania Stopni Naukowych Uniwersytetu Humanistyczno-Przyrodniczego im. J. Długosza z wnioskiem o **dopuszczenie** Pani mgr Moniki Wójcik do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Wrocław, 25. czerwca 2023

dr hab. Michał Sarnowski, em. prof. UWr